

Intergemeentelijke verhuizingen gedurende de onderwijsloopbaan en bereikt opleidingsniveau

Tamar Fischer, Paul de Graaf & Hugo van der Togt

Abstract

Cross-municipal moves during the educational career and educational attainment

This paper sets out to investigate whether residential mobility (change of municipality) between age 6 and 16 affects educational attainment in the Netherlands. Data from the Family Survey Dutch Population 1998 show that there is a positive relationship between a change of municipality and the highest attained diploma, but that most of this relationship disappears when parents' socio-economic status is controlled for. Apparently, parents with higher levels of schooling and occupational status more often move to another municipality than lower status parents. This finding refutes the hypothesis that residential mobility has negative consequences for children due to a loss of social capital. Our claim of the non-existence of a causal relationship between residential mobility and children's educational career is further supported by our finding that residential mobility is related to success in tertiary education only and not to success in secondary education.

Inleiding

Dit artikel gaat over de mogelijke gevolgen van een ouderlijke verhuizing voor het onderwijssucces van kinderen. Over dit onderwerp is nog weinig bekend voor Europese landen. Onderzoek heeft laten zien dat er in de Verenigde Staten een negatieve invloed is van verhuizingen op het onderwijssucces van kinderen (Long, 1975; Coleman; 1988; Astone & MacLanahan, 1994). In dit Amerikaanse onderzoek wordt die negatieve invloed langs twee lijnen geïnterpreteerd. In de eerste plaats zou een verhuizing een verlies aan sociaal kapitaal met zich meebrengen (Coleman, 1988). In hun nieuwe woonomgeving moeten kinderen en

Tamar Fischer, Paul M. de Graaf en Hugo van der Togt zijn verbonden aan de Sectie Sociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Correspondentie-adres: Paul M. de Graaf, Sectie Sociologie, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen.

E-mail: pdegraaf@mailbox.kun.nl

Dit artikel is gebaseerd op de afstudeerscriptie van Hugo van der Togt (2001).

hun ouders opnieuw een sociaal netwerk opbouwen en dat gaat niet altijd even makkelijk. Verhuisde gezinnen zouden daarom minder goed geïntegreerd zijn in hun buurt dan gezinnen die niet van woonomgeving veranderen. In de tweede plaats gaat in de Verenigde Staten een verhuizing vaak samen met financiële, psychische en sociale problemen, zoals echtscheiding of werkloosheid, die ertoe leiden dat verhuisde kinderen slechtere onderwijsprestaties behalen dan kinderen die niet verhuisd zijn. Onderzoek heeft ook laten zien dat de negatieve gevolgen van een echtscheiding voor de onderwijsloopbaan van kinderen worden versterkt door een verhuizing (Astone & McLanahan, 1994), vooral als die verhuizing naar een armere buurt is met een geringere schoolkwaliteit.

Terwijl er in de Verenigde Staten op dit gebied al meer onderzoek is gedaan, is er in de Europese onderzoeksliteratuur nog slechts weinig bekend over de gevolgen van ouderlijke verhuizingen voor kinderen. We vonden slechts twee Europese publicaties over het effect van een ouderlijke verhuizing op de onderwijsloopbaan van kinderen. Dryler (1998) rapporteert dat er in Zweden geen invloed is van een verhuizing op het schoolsucces van kinderen. Vermeij en Dronkers (2001) concluderen dat er in Nederland, net als in de Verenigde Staten, een negatieve invloed uitgaat van een verhuizing op de onderwijsprestaties van de betrokken kinderen.

We hebben twee redenen om de invloed van verhuizingen op kinderen in Nederland nader te onderzoeken. In de eerste plaats hebben Vermeij en Dronkers niet zozeer de invloed van een *verhuizing* op schoolsucces onderzocht maar de invloed van een *schoolverandering*. Er is vastgesteld dat MAVO- en VWO-leerlingen van ongeveer 15 jaar oud na een schoolverandering vaker een jaar moeten overdoen dan leerlingen die niet van school zijn veranderd. Het is echter duidelijk dat een schoolverandering niet hetzelfde is als een verhuizing. Veel schoolveranderingen zullen voortkomen uit een verhuizing, maar dat is niet noodzakelijkerwijs het geval (Van IJendoorn & Snippe, 1992). Schoolveranderingen die hebben plaatsgevonden zonder dat daar een verhuizing aan te pas kwam zijn problematisch omdat de causale interpretatie van het effect dan onduidelijk is. Immers, een verandering van school die niet samen gaat met een verhuizing kan het gevolg zijn van leer- of gedragsproblemen bij de leerling of van sociale problemen van de ouders. De leerling functioneert niet goed op de ene school en daarom wordt er vrijwillig of gedwongen overgestapt naar een andere school. De kans is groot dat de leerling in zo'n geval ook op de nieuwe school slecht presteert. Als dit het geval is, berust het negatieve effect van een schoolverandering op onderwijsprestaties op een schijnverband: zowel de schoolverandering als de onderwijsprestaties worden negatief beïnvloed door achterliggende problemen. Vermeij en Dronkers proberen zulke schijnverbanden te vermijden door bepaalde selecties te maken (alleen scholieren die op de nieuwe school niet meteen blijven zitten) en door rekening te houden met een aantal achtergrondvariabelen (het opleidingsniveau van de ouders en de gezinsstructuur) en met de uitslag van de CITO-toets. De CITO-toets wordt echter afgenomen aan het einde van de basisschool en de correlatie tussen de CITO-score en gedragsproblemen van leerlingen in het voortgezet onderwijs zal niet groot zijn. We achten het daarom goed mogelijk dat het door Vermeij en Dronkers gevonden effect (deels) een schijnverband betreft en daarom vinden we de conclusie dat in Nederland een ouderlijke verhuizing ongunstig is voor de onderwijsloopbaan van kinderen, nog niet voldoende onderbouwd.

Een tweede reden om vervolgonderzoek te doen is om onderscheid te kunnen maken tussen korte en lange termijn gevolgen van een schoolverandering. Het kan immers zijn dat kinderen onmiddellijk na een verhuizing nadelige gevolgen

ondervinden, maar daar overheen groeien. Met andere woorden: het kan zijn dat de eventuele aanvankelijke nadelen van een verhuizing verderop in de onderwijsloopbaan worden gecompenseerd.

Met dit artikel hopen we een bijdrage te leveren aan de beantwoording van de vraag of de Amerikaanse conclusies over de negatieve gevolgen van een ouderlijke echtscheiding overdraagbaar zijn naar de Europese verzorgingsstaten. We presenteren analyses van levensloopgegevens die in 1998 zijn verzameld onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking (Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1998, zie hieronder voor een meer uitgebreide bespreking van deze data). Deze data laten zien dat 19 procent van de Nederlandse bevolking tussen leeftijd 6 en 16 een verhuizing naar een andere gemeente heeft meegemaakt. De data bevatten geen informatie over verhuizingen binnen gemeentes; hierop komen we later terug. We stellen drie concrete onderzoeksvragen aan de orde. In de eerste plaats gaan we na of de 19 procent Nederlanders die tussen leeftijd 6 en leeftijd 16 een intergemeentelijke verhuizing hebben meegemaakt een lager onderwijsniveau bereiken dan Nederlanders die gedurende hun schoolgaande periode niet van gemeente zijn veranderd. Hierbij nuanceren we de analyse door een onderscheid te maken tussen verhuizingen die hebben plaatsgevonden gedurende de lagere school periode en verhuizingen die hebben plaatsgevonden gedurende de periode in het voortgezet onderwijs. In de tweede plaats onderzoeken we of een ouderlijke verhuizing een blijvende invloed heeft, door na te gaan wat de invloed is in het voortgezet onderwijs en in het hoger onderwijs. In de derde plaats gaan we na of de invloed van een verhuizing is veranderd in de loop der tijd; daartoe bestuderen we de verschillen in de effecten van een verhuizing voor cohorten die zijn geboren tussen 1930 en 1975.

Is het aannemelijk dat er in Nederland een negatieve invloed is van een ouderlijke verhuizing op de onderwijsprestaties van kinderen?

We onderscheiden twee manieren waarom een verhuizing tijdens de onderwijsloopbaan kan samenhangen met de onderwijsprestaties van kinderen. In de eerste plaats zou een verhuizing, vooral wanneer die plaatsvindt over wat grotere afstand, ervoor zorgen dat gezinnen een belangrijk deel van hun sociaal kapitaal verliezen (Coleman, 1988). Contacten in de buurt en op school en kennis over lokale voorzieningen moeten opnieuw worden opgebouwd en kinderen zouden hierdoor een onderwijsachterstand oplopen. Amerikaans onderzoek ondersteunt deze hypothese. Voor de Nederlandse situatie is het echter de vraag of het sociaal kapitaal van gezinnen zo belangrijk is voor de schoolloopbanen van kinderen. Ongetwijfeld gaat er ook in Nederland een negatieve invloed uit van een verhuizing op het sociale netwerk van gezinnen, maar het is minder waarschijnlijk dat dit lange termijn gevolgen met zich meebrengt voor de onderwijsloopbaan van de kinderen. Het Nederlandse onderwijs is sterk gestandaardiseerd en voor kennis over scholen is het niet nodig dat men lang in een gemeente woont. Weliswaar moeten op een nieuwe school opnieuw contacten worden opgebouwd met leraren en medeleerlingen, maar we betwijfelen of dat in Nederland een invloed heeft op het bereikte onderwijsniveau. Het zou wel kunnen dat er korte termijn gevolgen zijn omdat een kind zich aan moet passen aan de nieuwe leefomgeving en school, maar lange termijn gevolgen achten we onwaarschijnlijk.

De tweede verklaring voor de negatieve samenhang tussen een verhuizing en onderwijsprestaties in de Verenigde Staten luidt dat een verhuizing vaak afgedwongen is en te maken heeft met ongunstige ontwikkelingen in het gezin, zoals echtscheiding en werkloosheid. We gaven al aan dat we het waarschijnlijk ach-

ten dat dit de verklaring is voor het negatieve verband tussen schoolverandering en onderwijsprestaties dat Vermeij en Dronkers voor Nederland vinden. Dat een verhuizing gevolgen heeft voor de onderwijsprestaties van de kinderen is een schijnverband, aangezien zowel verhuizing als onderwijsprestaties afhangen van problemen in het gezin. Als de samenhang tussen verhuizen en slecht presteren op school een schijnverband is, is er geen directe, eigen invloed van de verhuizing. In de Verenigde Staten is ook aangetoond dat een afgedwongen verhuizing vaak betekent dat een gezin (vaak een eenoudergezin) in een slechtere wijk terecht komt, wat in de Amerikaanse context betekent dat ook de kwaliteit van de scholen minder is. Nederlands onderzoek heeft echter laten zien dat er slechts weinig invloed uitgaat van de buurt waarin men woont op het schoolsucces van kinderen (Dronkers, 1983; Gramberg, 2000). Er bestaan wel samenhangen tussen buurt en onderwijsprestaties, maar die komen voort uit de sterk variërende sociale samenstelling van buurten (compositie-effect). Wanneer je rekening houdt met die sociale samenstelling blijven er weinig echte buurteffecten over.

Een verhuizing kan een indicator zijn van een negatieve ontwikkeling in het ouderlijke gezin, maar zal in de praktijk natuurlijk ook vaak samenhangen met een positieve ontwikkeling (Long, 1975; Pettit, 1999). Naast afgedwongen verhuizingen bestaan er ook consumptieve verhuizingen, die plaatsvinden wanneer men verhuist naar een betere woning of wanneer de beroepsloopbaan een verhuizing met zich meebrengt. Aangezien we in onze dataset alleen maar informatie hebben over intergemeentelijke verhuizingen, is het niet onwaarschijnlijk dat de verhuizingen die we analyseren vooral consumptief zijn. Het is waarschijnlijk dat zulke consumptieve verhuizingen vooral voorkomen bij gezinnen met een hogere sociaal-economische status en daarom zullen we in de analyses expliciet rekening houden met de sociaal-economische status van het gezin. Als we dat niet zouden doen, lopen we de kans een positief effect van een verhuizing te vinden dat berust op een schijnverband. Dat zou het geval zijn wanneer kinderen met een hogere sociaal-economische achtergrond zowel een grotere kans hebben op een intergemeentelijke verhuizing als op goede onderwijsprestaties.

Resumerend vinden we het voor de Nederlandse situatie niet aannemelijk dat een verhuizing een eigen invloed zal hebben op de onderwijsloopbaan van de kinderen. Een verhuizing kan wel een indicatie zijn van problemen van het ouderlijk gezin en daarom negatief samenhangen met de onderwijsprestaties van leerlingen, of een indicatie zijn van gunstige ontwikkelingen en daarom positief samenhangen met de onderwijsprestaties. Wat de optelsom van deze twee verschijnselen oplevert voor de relatie tussen een verhuizing en onderwijsprestaties is dan een empirische zaak.

We gaven al aan dat we alleen beschikking hebben over intergemeentelijke verhuizingen en onze bevindingen kunnen dus niet zonder meer gegeneraliseerd worden naar alle verhuizingen. We komen hierop later in dit artikel nog uitgebreider terug.

Data

De gegevens die we analyseren komen uit de Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1998 (De Graaf, De Graaf, Kraaykamp & Ultee, 1998). In dit survey-onderzoek is aan 2029 respondenten gedetailleerde informatie gevraagd omtrent hun sociale herkomst, over hun onderwijsloopbaan en over de plaatsen waar ze hebben gewoond sinds ze zes jaar oud waren. De 2029 respondenten vormen een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking tussen 18 en 70 jaar oud.

Tabel 1 geeft een beschrijving van de gebruikte variabelen. De afhankelijke

Tabel 1. Beschrijving van de gebruikte variabelen

	alle cohorten		geboortejaar tot 1950		geboortejaar 1951-1960		geboortejaar vanaf 1961		F- toets ^a
	gem.	s.d.	gem.	s.d.	gem.	s.d.	gem.	s.d.	
opleiding op leeftijd 20 (6-18)	10.41	2.30	9.69	1.96	10.88	2.58	10.64	2.17	*
opleiding op leeftijd 30 (6-18)	11.92	3.21	11.00	2.78	12.76	3.36	12.38	3.07	*
verhuizing voor leeftijd 16 (0/1)	.19	.39	.20	.38	.18	.40	.19	.39	n.s.
verhuizing tussen 6 en 12 (0/1)	.11	.31	.11	.31	.11	.31	.10	.30	n.s.
verhuizing tussen 12 en 16 (0/1)	.08	.27	.09	.26	.07	.28	.09	.29	n.s.
hoogste opleiding ouders (0-1)	.35	.29	.26	.26	.43	.29	.35	.29	*
hoogste beroepsstatus ouders (0-1)	.42	.22	.39	.21	.44	.21	.42	.23	*
scheiding ouders voor leeftijd 16	.05	.21	.04	.25	.07	.19	.04	.19	*
respondent is vrouw (0/1)	.51	.50	.48	.50	.54	.50	.50	.50	n.s.
aantal respondenten ouder dan 20	1992		686		536		770		
aantal respondenten ouder dan 30	1679		686		536		457		

^a* = verschil tussen de gemiddelden van de drie cohorten is significant ($p < .05$), n.s. = niet significant

variabele in onze analyse is het bereikte opleidingsniveau. De data bevatten gedetailleerde retrospectieve informatie over alle opleidingen die de respondenten voor een periode van een half jaar of meer hebben gevolgd. Aan de hand van deze informatie zijn we nagegaan welke opleidingsniveaus de respondenten hadden bereikt op hun twintigste en op hun dertigste. Het hoogste diploma op leeftijd twintig staat globaal voor afgeronde opleidingen in het voorgezet onderwijs, terwijl het hoogste diploma op leeftijd dertig daar afgeronde opleidingen tussen leeftijd twintig en dertig aan toevoegt. We zullen nagaan of een verhuizing de hoogste diploma's in voortgezet en hoger onderwijs beïnvloedt. In de analyse van het hoogste diploma op leeftijd dertig controleren we voor het op leeftijd twintig bereikte niveau, zodat de uitkomsten laten zien in hoeverre een verhuizing nog invloed heeft op diploma's behaald tussen leeftijd twintig en dertig. In Tabel 1 is het bereikte opleidingsniveau op leeftijd twintig en dertig weergegeven in het aantal jaren onderwijs dat normalerwijze nodig is om het hoogst bereikte diploma te behalen.

De belangrijkste onafhankelijke variabele in onze analyse is een verandering van gemeente. Door een reeks van gemeentelijke herindelingen zijn de gemeen-

tegrenzen in de afgelopen vijftig jaar sterk veranderd en zijn de Nederlandse gemeentes groter geworden. Hoe groot de veranderingen zijn geweest blijkt uit het feit dat Nederland op 1 januari 1998 548 gemeenten kende terwijl er in 1950 nog meer dan 1000 gemeenten waren. Om de definitie van een verandering van gemeente gelijk te maken voor oudere en jongere respondenten hebben we alle woonplaatsen waar de respondenten ooit hebben gewoond gecodeerd volgens de stand van zaken op 1 januari 1998. Voor een respondent die in zijn of haar jeugd is verhuisd van gemeente A naar gemeente B, terwijl deze twee gemeenten vóór 1998 zijn samengevoegd, hebben we dus geen verandering van gemeente genoteerd. Voor onze analyse betekenen de schaalvergroting dat een verandering van gemeente over het algemeen een verandering van school met zich mee zal hebben gebracht. Volgens de levensloopgegevens uit de Familie-enquête 1998 heeft ongeveer 19 procent van de Nederlandse bevolking een verandering van gemeente meegemaakt tussen leeftijd 6 en leeftijd 16; dat zijn 374 verhuizingen op 1992 respondenten. Opmerkelijk is dat het percentage respondenten dat een ouderlijke intergemeentelijke verhuizing heeft meegemaakt nagenoeg gelijk is voor oudere en jongere geboortecohorten. Wanneer er een retrospectieve vertekening in het spel is – wellicht onderrapporteren oudere respondenten de verhuizingen uit hun jeugd – moeten we zelfs aannemen dat het aantal veranderingen van gemeente is afgenomen in de loop der tijd. Het Centraal Bureau voor de Statistiek meldt fluctuaties in het jaarlijkse aantal verhuizingen maar het is niet makkelijk om uit de gerapporteerde cijfers af te leiden hoeveel gezinnen met kinderen in de schoolgaande leeftijd jaarlijks van gemeente verhuizen en al helemaal niet of daar trends in zijn geweest (Centraal Bureau voor de Statistiek, 1995, 1996). Volgens de cijfers uit 1994 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 1995) verhuizen jaarlijks 36.6 van de 1000 gehuwden in de leeftijdsgroep 30-39 en 18.7 van de 1000 gehuwden in de leeftijdsgroep 40-49. Over een periode van elf jaar (leeftijd 6-16 van de kinderen) verhuist dan ongeveer 30 procent van alle gehuwden in de leeftijdsgroep 30-50. Meer dan de helft van deze verhuizingen is echter binnen gemeenten (Centraal Bureau voor de Statistiek, 1995) en sommige gezinnen verhuizen vaker dan één keer. Onze schatting van 19 procent verhuisden tussen leeftijd 6 en 16 lijkt dus aan de hoge kant te zijn.

De verhuizingen hebben we nader opgedeeld in verhuizingen gedurende het basisonderwijs (leeftijd 6 tot 12) en verhuizingen gedurende het voortgezet onderwijs (leeftijd 12 tot 16). Wanneer een respondent voor zijn zestiende verjaardag verschillende verhuizingen heeft meegemaakt, hebben we alleen naar de laatste verhuizing gekeken.

Zoals aangegeven dienen we in onze analyse rekening te houden met sociaal-economische kenmerken van het ouderlijk gezin en met een eventuele ouderlijke echtscheiding om geen vertekende effecten te vinden van een verhuizing. De sociaal-economische status van het gezin wordt geïndiceerd door het ouderlijk opleidingsniveau en de beroepsstatus van de vader. Het ouderlijke opleidingsniveau is geoperationaliseerd door het hoogste diploma dat vader of moeder heeft bereikt. Dat hoogste diploma is gecodeerd naar het aantal jaren dat normalerwijze nodig is om het te bereiken. De respondenten is gevraagd naar het beroep dat hun vaders en moeders hadden toen ze zelf nog 15 jaar oud waren. De gedetailleerde beroepsinformatie is gecodeerd volgens de International Socio-Economic Index of all Occupations ISEI (Ganzeboom, de Graaf, Treiman, 1992), waarna de hoogste status van beide ouders is bepaald. Verder hebben we een variabele geconstrueerd die aangeeft of de ouders van de respondent zijn gescheiden voordat de respondent 16 jaar oud werd. Tot slot vermelden we dat het geslacht van de respondent als controle-variabele wordt opgenomen in de analyses.

Tabel 2. De invloed van socio-economische achtergrondkenmerken en ouderlijke echtscheiding op de kans dat een kind is verhuisd tussen leeftijd 6 en 16; logistische regressie-analyse

	alle cohorten	geboortjaar tot 1950	geboortjaar 1951-1960	geboortjaar vanaf 1961	sig ^a 1-2	sig ^a 1-3	sig lin trend
	exp(b)	exp(b)	exp(b)	exp(b)			
hoogste opleiding ouders (0-1)	2.89**	4.14**	4.32**	2.03	n.s.	n.s.	n.s.
hoogste beroeps- status ouders (0-1)	3.21**	2.21	3.12~	3.99*	n.s.	n.s.	n.s.
scheiding ouders voor leeftijd 16 (0/1)	2.60**	1.88	2.32	3.71**	n.s.	n.s.	n.s.
respondent is vrouw (0/1)	.95	1.11	1.01	.80	n.s.	n.s.	n.s.
constante	.09	.11	.08	.08			
aantal verhuizingen	374	134	102	138			
aantal respondenten	1992	686	536	770			
Nagelkerke R ²	.08	.07	.11	.09			
Chi-kwadraat (df)	98.37(4)	34.20 (4)	36.27 (4)	40.99 (4)			
-2 log likelihood	1825.69	643.38	485.43	683.13			

** p<.01; * p<.05; ~ p<.10

^a verschil tussen de cohorten is significant (p<.05), n.s. = niet significant

Analyse

Voordat we aan onze eigenlijke onderzoeksvragen toekomen, gaan we in Tabel 2 na of het meegemaakt hebben van een intergemeentelijke verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 samenhangt met de sociaal-economische status van het gezin en met een eventuele echtscheiding. Daartoe hebben we enkele logistische regressie-modellen geschat. Eerst analyseren we alle verhuizingen tezamen en daarna splitsen we de analyse uit voor drie geboortecohorten. Het model voor alle cohorten tezamen laat zien dat zowel het opleidingsniveau als het beroepsniveau van de ouders een sterke invloed heeft op een verhuizing over de gemeentegrens. De kansverhouding (odds) wordt met een factor drie verhoogd als we ouders met de laagste en hoogste opleidings- of beroepscategorieën met elkaar vergelijken. Aangezien de effecten van het ouderlijke opleidingsniveau en het ouderlijk beroepsniveau in een regressie-model voor elkaar zijn gecorrigeerd en dus cumulatief kunnen worden geïnterpreteerd, zijn de geïmpliceerde sociaal-economische verschillen enorm groot. Voor kinderen uit de hoogste statusgroepen, van wie de ouders zowel een hoog opleidingsniveau als een hoog beroepsniveau hebben, is de kansverhouding om voor de zestiende verjaardag een verhuizing over de gemeentegrens meegemaakt te hebben ruim negen (2,89*3,21=9,28) keer zo groot als voor kinderen uit de laagste statusgroepen. Ook het effect van een ouderlijke echtscheiding vóór leeftijd 16 is sterk, al is die een stuk kleiner dan die van de sociaal-economische status. De kansverhouding van een verhuizing is 2.6 keer zo

groot als de ouders van de respondent zijn gescheiden. Dat het effect van sociale status groter is dan dat van echtscheiding wijst er waarschijnlijk op dat intergemeentelijke verhuizingen vaker consumptief dan afgedwongen zijn.

We zijn vervolgens nagegaan hoeveel van de verhuizingen vóór leeftijd 16 afgedwongen zijn door een ouderlijke echtscheiding. Ruim 30 procent (32 van de 95) van de respondenten van wie de ouders gescheiden zijn vóór leeftijd 16, blijkt binnen drie jaar na de echtscheiding te zijn verhuisd naar een andere gemeente. Dit percentage geeft weliswaar aan dat echtscheiding de kans op een intergemeentelijke verhuizing sterk vergroot, maar laat ook zien dat de meeste verhuizingen niets te maken hebben met een echtscheiding. Deze 32 verhuizingen, die waarschijnlijk afgedwongen zijn, maken immers nog geen tien procent uit van alle 374 verhuizingen die we analyseren. Aangezien het ook niet waarschijnlijk is dat in Nederland mensen door een ongunstige beroepsloopbaan of door andere problemen van de ene naar de andere gemeente verhuizen – eerder denken we dat problemen immobiliteit met zich mee brengen – vermoeden we dat de meeste intergemeentelijke verhuizingen consumptief van aard zijn. Dit is waarschijnlijk anders dan voor verhuizingen binnen gemeentes, waarvan we vermoeden dat financiële problemen een grotere rol spelen, en die dus vaker afgedwongen zullen zijn.

In Tabel 2 presenteren we dezelfde regressievergelijking uitgesplitst naar geboortecohort. De verschillen zijn niet groot en statistisch niet significant. Het is duidelijk dat hogere statusgroepen en gescheidenen in Nederland relatief vaak van gemeente veranderen en dat dit de laatste vijftig jaar niet sterk is veranderd.

In Tabel 3 presenteren we vervolgens de invloed van een intergemeentelijke verhuizing op het bereikte opleidingsniveau op leeftijd 20. We gaven al aan dat

Tabel 3. De invloed van een verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 op het bereikte opleidingsniveau op leeftijd 20, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken; OLS regressie-analyse

	model 1	model 2	model 3
	B	B	B
verhuizing tussen leeftijd 6 en 12 (0/1)	.16	.19	-.07
verhuizing tussen leeftijd 12 en 16 (0/1)	.11	.20	-.03
scheiding ouders voor leeftijd 16 (0/1)		-.94**	-.99**
hoogste opleiding ouders (0-1)			1.00**
hoogste beroepsstatus ouders (0-1)			1.01**
respondent is vrouw (0/1)	.10	.09	.10
geboortjaar 1951-1960 (0/1)	.95**	.95**	.82**
geboortjaar 1961 of later (0/1)	1.19**	1.22**	.98**
ref: geboortjaar tot 1950			
constante	9.62	9.64	9.04
aantal respondenten	1992	1992	1992
R ²	.05	.06	.10

** p<.01; * p<.05; ~ p<.10

het hoogste diploma op leeftijd 20 staat voor het succes in het voortgezet onderwijs. Model 1 van Tabel 3 laat zien dat er geen relatie is tussen een intergemeentelijke verhuizing en het op leeftijd 20 bereikte opleidingsniveau. Modellen 2 en 3, waarin statistisch wordt gecontroleerd voor een ouderlijke echtscheiding en voor het ouderlijk opleidings- en beroepsniveau, veranderen deze conclusie niet. Modellen 2 en 3 laten wel het verwachte negatieve effect van echtscheiding en de verwachte positieve effecten van sociaal milieu op het door de respondent bereikte opleidingsniveau zien, maar het effect van een verhuizing blijft niet significant.

Tabel 4 gaat in op de invloed van een verhuizing op het bereikte opleidingsniveau op leeftijd 30. In alle modellen van Tabel 4 wordt rekening gehouden met het opleidingsniveau op leeftijd 20, zodat de effecten van de variabelen in het model kunnen worden geïnterpreteerd als effecten op de onderwijsloopbaan tussen leeftijd 20 en leeftijd 30. Model 1 laat een positief effect zien van een ouderlijke verhuizing, waarbij het niet uitmaakt of de verhuizing nu tussen leeftijd 6 en 12 (gedurende de basisschool) of tussen leeftijd 12 en 16 (gedurende de middelbare school) heeft plaatsgevonden. Blijkbaar heeft een ouderlijke verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 een voorspellende waarde voor de onderwijsloopbaan tussen leeftijd 20 en 30, wat doet vermoeden dat het hier niet om een echt effect van een verhuizing gaat, maar om een selectie-effect: het effect van een verhuizing komt tot stand omdat de verhuizing in feite andere, niet in het model opgenomen, gezinskenmerken vertegenwoordigt. In Model 2 wordt er statistisch gecontroleerd voor een ouderlijke echtscheiding, maar dat verandert de effecten niet.

Tabel 4. De invloed van een verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 op het bereikte opleidingsniveau op leeftijd 30, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken; OLS regressie-analyse

	model 1	model 2	model 3
	b	b	b
verhuizing tussen leeftijd 6 en 12 (0/1)	.87**	.89**	.45*
verhuizing tussen leeftijd 12 en 16 (0/1)	1.02**	1.07**	.69**
scheiding ouders voor leeftijd 16 (0/1)		-.59*	-.66*
hoogste opleiding ouders (0-1)			2.30**
hoogste beroepsstatus ouders (0-1)			.67*
respondent is vrouw (0/1)	-.87**	-.87**	-.88**
geboortjaar 1951-1960 (0/1)	.56**	.57**	.40**
geboortjaar 1961 of later (0/1)	.82**	.84**	.57**
ref: geboortjaar tot 1950			
opleiding op leeftijd 20 (6-18)	.88**	.88**	.81**
constante	2.70	2.78	2.62
aantal respondenten	1679	1679	1679
R ²	.49	.49	.54

** p<.01; * p<.05; ~ p<.10

In Model 3 worden hier het ouderlijk opleidings- en beroepsniveau aan toegevoegd en nu verdwijnt ongeveer de helft van het verhuiseffect. We hadden al gezien dat ouders met een hoge sociale status veel vaker over de gemeentegrenzen verhuizen dan ouders met een lagere status en blijkbaar brengt dat een positieve samenhang tussen een verhuizing en het onderwijssucces van hun kinderen tot stand. Het is opmerkelijk dat de verhuizing zelf nog steeds een positief effect heeft, ook als er wordt gecontroleerd voor het sociaal milieu. We vermoeden dat dit positieve effect niet aan de verhuizing zelf is toe te schrijven, maar aan milieukennmerken waarover we geen informatie hebben, bijvoorbeeld aan het cultureel kapitaal of de sociale ambities van de ouders. Nogmaals, de verhuizing heeft plaatsgevonden tussen leeftijd 6 en 16 en het effect ervan duikt pas op na leeftijd 20. In Tabel 4 is verder te zien dat een ouderlijke echtscheiding en de sociaal-economische status van het gezin ook een effect hebben op behaalde diploma's op leeftijd 30.

In Tabellen 5 en 6 wordt nagegaan of de invloed van een verhuizing is veranderd in de loop van de tijd. Het antwoord op deze vraag is overwegend negatief. Tabel 5 laat zien dat de invloed van een intergemeentelijke verhuizing op het opleidingsniveau op leeftijd 20 significant positief ($p < .10$) is voor respondenten geboren vóór 1950, significant negatief ($p < .05$) is voor respondenten geboren tussen 1950 en 1960 en nihil is voor jongere respondenten. Een toets op een lineaire verandering in het effect van een verhuizing wijst uit dat het effect zwak significant is afgenomen ($p < .10$). Het op leeftijd 30 bereikte opleidingsniveau blijkt

Tabel 5. Veranderingen in de invloed van een verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 op het bereikte opleidingsniveau in jaren op leeftijd 20, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken. OLS regressie-analyse.

	geboortejaar tot 1950	geboortjaar 1951-1960	geboortejaar vanaf 1961	lineaire interactie met geboortejaar
	b	b	b	
verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 (0/1)	.47~	-.63*	-.15	~
scheiding ouders voor leeftijd 16 (0/1)	-1.47**	-1.44**	-.51~	**
hoogste opleiding ouders (0-1)	1.40**	1.16**	.34	**
hoogste beroepsstatus ouders (0-1)	1.78**	.35**	1.04*	n.s.
respondent is vrouw (0/1)	-.40*	.26	.37**	**
constante	8.79	10.13	10.13	
aantal respondenten	686	536	770	
R ²	.10	.05	.03	

** $p < .01$; * $p < .05$; ~ $p < .10$

Tabel 6. Veranderingen in de invloed van een verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 op het bereikte opleidingsniveau in jaren op leeftijd 30, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken. OLS regressie-analyse.

	geboortjaar tot 1950	geboortjaar 1951-1960	geboortjaar vanaf 1961	lineaire interactie met geboortjaar
	b	b	b	
verhuizing tussen leeftijd 6 en 16 (0/1)	.37~	.69**	.74**	n.s.
scheiding ouders voor leeftijd 16 (0/1)	-.37	-.68	-1.09*	n.s.
hoogste opleiding ouders (0-1)	2.44**	2.13**	2.14**	n.s.
hoogste beroepsstatus ouders (0-1)	.69	.63	.90	n.s.
respondent is vrouw (0/1)	-1.04**	-1.11**	-.29	~
opleiding op leeftijd 20 (6-18)	.83**	.84**	.71**	n.s.
constante	2.49	2.85	3.99	
aantal respondenten	686	536	457	
R ²	.59	.49	.38	

** p<.01; * p<.05; ~ p<.10

volgens de uitkomsten van Tabel 6 in alle cohorten positief samen te hangen met een verhuizing. De kleine verschillen zijn statistisch niet significant ($p > .10$).

We hebben ook nog onderzocht of de afstand waarover de verhuizingen hebben plaatsgevonden en het aantal verhuizingen dat iemand heeft gemaakt ertoe doen, maar deze nadere analyses hebben weinig opgeleverd. Het maakt niet uit over welke afstand men is verhuisd (Van der Togt, 2001). Verder bleek dat het aantal gezinnen dat vaker dan één keer over de gemeentegrens is verhuisd, gering is (5 procent) en dat het schoolsucces van kinderen die twee keer of vaker van gemeente zijn veranderd niet afwijkt van het schoolsucces van kinderen die één keer zijn verhuisd.

Conclusie

We concluderen dat in Nederland intergemeentelijke verhuizingen geen negatief effect hebben op de onderwijsloopbaan van de betrokken kinderen. De samenhang tussen een intergemeentelijke verhuizing en het hoogste diploma is zelfs positief. Kinderen die vóór hun 16e verjaardag een intergemeentelijke verhuizing meemaken, behalen vaker een diploma in het hoger onderwijs dan kinderen die in hun jeugd niet van woonplaats zijn veranderd. Dit positieve effect is bezwaarlijk causaal te interpreteren: het wordt waarschijnlijk veroorzaakt door sociale selectie. We hebben laten zien dat hoog opgeleide ouders in de hogere beroeps-

groepen een grotere kans hebben op een verhuizing naar een andere gemeente en dat daardoor een deel van de waargenomen positieve samenhang ontstaat. Ook als we rekening houden met de sociaal-economische status van de ouders, blijft er echter een positief verhuiseffect bestaan. We vermoeden dat dit zijn oorsprong vindt in een imperfecte meting van de invloed van sociale achtergrond en niet in een werkelijke positieve invloed van een verhuizing op schoolsucces. Het is immers niet makkelijk een mechanisme te bedenken dat achter zo'n positieve invloed zit. Wat de ongemeten aspecten van sociale herkomst zijn, is uiteraard onbekend, maar we denken aan sociale ambitie en cultureel kapitaal. Het is waarschijnlijk dat verhuizingen over de gemeentegrenzen over het algemeen consumentief zijn: ze hangen samen met een zich gunstig ontwikkelende beroepsloopbaan of met gestegen welstand van het ouderlijk gezin.

In ons onderzoek hebben we gebruik gemaakt van een databestand waarin alleen informatie aanwezig is over intergemeentelijke verhuizingen, waardoor afgedwongen verhuizingen, bijvoorbeeld door echtscheiding of door een ongunstige beroepsloopbaan (werkloosheid), hoogstwaarschijnlijk ondervertegenwoordigd zijn. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of verhuizingen binnen gemeentes negatief samenhangen met de onderwijsresultaten van kinderen. We besluiten met de opmerking dat de conclusie van Vermeij en Dronkers (2001) dat een ouderlijke verhuizing negatieve gevolgen heeft voor de onderwijsloopbaan van kinderen, te algemeen is. Wij onderschrijven deze conclusie niet, net zo min als de zorgelijke opmerking dat ouders die tijdens de schoolloopbaan van hun kinderen verhuizen hun eigen belangen laten prevaleren boven de belangen van hun kinderen. We hebben laten zien dat één op de vijf Nederlanders tussen leeftijd 6 en 16 van gemeente is veranderd en dat de gezinnen die tijdens de onderwijsloopbaan van de kinderen over de gemeentegrenzen verhuizen een positieve selectie zijn van alle gezinnen. Kinderen uit deze gezinnen behalen betere onderwijsresultaten dan kinderen die tussen leeftijd 6 en 16 in dezelfde gemeente zijn blijven wonen.

Literatuur

- Astone, N.M. & McLanahan, S.S. (1994). Family structure, residential mobility, and school dropout: a research note. *Demography*, 31, 575-584.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1995). Record aantal verhuizingen binnen Nederland in 1994. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 1995/12, 6-15.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1996). Twintigers verhuizen het verst en het vaakst. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 1996/12, 30-35.
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94 Supplement, 95-120.
- Dronkers, J. (1983). Have inequalities in educational opportunity changed in the Netherlands? A review of empirical evidence. *The Netherlands' Journal of Sociology*, 19, 133-150.
- Dryler, H. (1998). *Educational choice in Sweden: studies on the importance of gender and social contexts*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Ganzeboom, H.B.G., de Graaf, P.M., Treiman, D.T. (1992). A standard international socio-economic index of occupational status. *Social Science Research* 21: 1-56.
- Graaf, N.D. de, de Graaf, P.M., Kraaykamp, G., Ultee, W.C. (1998) Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1998 (dataset). Katholieke Universiteit Nijmegen: Sectie Sociologie.
- Gramberg, P. (2000). *De school als spiegel van de omgeving: een geografische kijk op onderwijs*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Long, L. (1975). Does migration interfere with children's progress in school? *Sociology of Education*, 48, 369-381.

- Long, L. (1992). International perspectives on the residential mobility of America's children. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 861-869.
- Pettit, B. (1999). Cultural capital and residential mobility: a model of impersistence in place. *Poetics*, 26, 177-199.
- Speare, A. & Goldscheider, F.K. (1987). Effects of marital status changes on residential mobility. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 455-464.
- Togt, H. van der (2001). De invloed van verhuizen op de schoolloopbaan van kinderen. *Afstudeerscriptie*. Nijmegen: Sectie Sociologie.
- Vermeij, A., & Dronkers, J. (2001). Niet-verhuizen beter voor kinderen? Het effect van schoolverandering op de verdere schoolloopbaan. *Pedagogiek*, 21, 21-34.
- Ijzendoorn, M. van & J. Snippe (1992). Van school veranderen. *Didaktief*, september 1992, 24-25.